

Borsi-Kálmán Béla

Magyarország helye Közép-Európában¹

A francia-német példa szolgálhat-e modell gyanánt a közép-és kelet-európai népek nemzeti megbékéléséhez?

Mielőtt bármiféle válasszal kísérleteznénk, célszerű nagy vonalakban szemügyre venni, miként, milyen körülmények között, és miféle történelmi, társadalomtörténeti, sőt geopolitikai feltételek teljesülésével vált lehetségessé a francia-német történelmi megbékélés.

A francia és a német polgárosodás és modern nemzetté válás sokáig, mondhatni a legutóbbi évtizedekig ugyanúgy nem volt szinkronban, mint a közép-és kelet-európai térség népei esetében. A nemesi (sőt olykor arisztokratikus) mintákat a polgári erényekkel és éthosszal harmonikusan (és valóban példaszzerűen) ötvöző francia burzsoázia már 1789 előtt észrevétlenül elnemesedett², és ekként vált magát „*harmadik rendből*” jakobinus *respublikává* – *état/nationná* (államnemzetté/polgáriassult nemzetállammá) minősítve minden polgári átalakulással, elengedhetetlen társadalmi és intézményes reformokkal egybekötött modern nemzetté válás modelljévé, kényszeresen követett sablonjává. (Ez a tény azzal a megszorítással is igaz, hogy a köztársasági államforma csak később rögzült a francia történelemben. Ez a sommás megállapítás nem csupán az imént érintőlegesen szóba hozott, s megítélésem szerint térségünkben sehol sem tisztázott problémakört, a nemesedés/polgárosodás dilemmáját, összeshövődött voltát, s főként annak az egymással állandó viszályban álló „*nemzetalkatokra*” gyakorolt bonyolult hatásmechanizmusát hagyja figyelmen kívül, hanem két másik fontos mozzanat vizsgálatától is nagyvonalúan eltekint.

a) Az elsőre, mivel erősen elvont, történelemfilozófiai léptékű, ez alakommal nincs terünk kitérni, így csupán kérdés formájában említjük: mennyiben tekinthető tipológiailag a francia fejlődés a nyugat-európai és brit nemzetté-válások eredőjeként, s vajon nem azok egyik lehetséges válfaja csupán? (Vagyis inkább „*szabályerősítő*” kivétel, semmint általános érvényű etalon.)³

b) Témánk szemszögéből annál erőteljesebben kell hangsúlyoznunk a másodikat, még ha tüzetesebb vizsgálatára szintén nincs módunk: a francia minta a német fejlődésre is sok vonatkozásban rányomta bélyegét, mi több Bonaparte

¹ A budapesti Francia Intézet által 2009. november 19-én és 20-án – jelen szöveg alcímével azonos néven – rendezett nemzetközi konferencia második napján elhangzott előadás szerkesztett és jelentősen bővített változata.

² Vö. Norbert ELIAS: *A „civilisation”-fogalom szociogenezise Franciaországban.* IN: Uő: *A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1987. 141-161. Lásd még Uő: *La société de cour.* Flammarion, Paris, 2008.

³ Lásd erről TÓTH Sándor: *A nemzet európai modelljéről. Kísérlet annak tisztázására, hogy mi a nemzet szerepe az emberré válás folyamatában.* Kriterion Kiadó, Bukarest, 1993. Vö. Eugen WEBER: *Peasants into Frenchmen. The Modernisation of Rural France 1870-1914.* Stanford University Press, Stanford, California, 1976.

Napóleon 19. század eleji fenyegető túlhatalma volt az a kihívás, amely az addig politikailag és államjogilag szétaprózott német lakta területek egységesülési folyamatát elindítva, voltaképpen a modern német nemzet (és állam) kialakulását is jelentős mértékben fölgyorsította. Sőt, nem csupán fölgyorsította, hanem irányát, menetét, ritmusát, sőt jó néhány tekintetben jellegét is megszabta, hiszen, némileg paradox módon (s már-már sorsszerűen) éppen a porosz vezetésű hatalmas Németország létrehozásának elkerülése lett volna a richelieu-i államrezon (*raison d'État*)⁴ magva, amelyre kényszerből (s történelmi távlatból, valamint a korabeli közvélekedésből következően) csupán egyetlen geostratégia indíttatású válasz volt lehetséges: a bismarcki Realpolitik, a „*vérrrel és vassal*” elve⁵ és –immár az 1918-ban elvesztett első világháború további kompenzativ következményeként –végeredményben a második világháború végéig érvényes ön- és közveszélyes gyakorlata.

A következmények közismertek, mégsem árt dióhéjban felsorolni őket, kivált a Közép- és Kelet-európai régió népeinek további sorsát illetően: 1.) közel száz esztendőös adáz rivalizálás vette kezdetét Párizs és Berlin között az európai kontinens fölötti hegemonia megszerzéséért, amelynek állomásai (az 1870/71-es porosz–francia háború, Elzász-Lotaringia elvesztése, stb.) nem csupán a francia reváns-szellemet generálta, hanem – további következményként – az addig viszonylag „civilizált” klasszikus s egyben „liberális” kapitalizmus (a „hosszú 19. század” és a „boldog békeidők”) végét is jelentő első világháború kitörésének talán legfőbb oka is egyben. (Az persze nem az eleve elrendelés tanára vezethető vissza, hogy az élethalálharcba sodródó háborús felek végül is milyen szereposztásban kerülnek szembe, avagy kötnek „stratégiai” szövetségeket egymással...)

2.) végeredményben ugyanennek a francia–német élethalálharcnak esett áldozatul az Osztrák–Magyar Monarchia képében – az anakronisztikusnak és heterogénnek tetsző közép-európai államkonglomerátum is, amely kétségtelen hiányosságai és fejlődési rendellenességei dacára évszázadokon át az európai egyensúly (*balance of power*) legfőbb biztosítója, és a benne élő, modern nemzetű alakulásaik kezdeteinél tartó népek együttélésének viszonylag harmoni-

⁴ Vö. Michel CARMONA: *Richelieu. L'ambition et le pouvoir*. Fayard, Paris, 1983.

⁵ A nagy német államférfi természetesen nem láthatta előre az általa kíméletlen következetességgel, briliáns diplomáciai sakkhúzásokkal és nem kevés szerencsével létrehozott Németország fatális belesodródását az első világháborúba, sem katonai, politikai elitjének dicstelen szerepét az addigi európai egyensúly 1914–1918 közötti szétrombolásában. A szintén a német–francia rivalizálással összefüggő 1880-as, 1890-es évekbeli „*dilemmáiról*” így ír Diószegi István: „A százados német széttagoltság politikai és érzelmi maradványainak feldolgozása, a nemzetiségi területek beolvasztása [...] szívszós munkát és legalább egy negyedszázados befeléfordulást igényelt. Bismarck a német nemzeti összeforrás tekintetében annyira szkeptikus volt, hogy azt külső hatótényezők közreműködése nélkül nem is tartotta elérhetőnek. A kancellár politikájában az Elzász-Lotaringia annektálásával állandósított francia fenyegetés töltötte be ezt a funkciót. A szántszándékkal felkeltett külső veszély, amelyre belpolitikai okokból szükség volt, az egységes német állam külpolitikáját is megszabta. Ha a [német] politikának nem is voltak támadó céljai, a [képzeletbeli] veszély elhárítására katonailag fel kellett készülnie, nemzetközi téren pedig rendkívüli aktivitást kellett kifejtenie.” DIÓSZEGI István: *A hatalmi politika másik évszázada*. História, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1994. 149–150.

kus kerete is volt. (Ebben a rövidre szabott elemzésben nem kívánjuk eldönteni, hogy mi volt előbb: a tyúk, avagy a tojás, azaz a kettős Monarchia s benne az „*integernek*” megálmodott „*történelmi*” Magyarország azért esett-e szét, mert a „*népek börtönként*” akadályozta soknemzetiségű s vegyes etnikumú országlakosainak önálló nemzetté válását, vagy éppen fordítva: 1918/1920-ban épp azért darabolták föl mindkettőt Versailles-ban, mert a francia-német párvialban Berlin oldalára sodródott, és, „*utolsó csatlósként*” a végsőkéig ki is tartott; mi több vélelmezhetőnek látszott, hogy egy eljövendő konfliktusban is hasonlóképpen viselkedik majd...)

3.) újabb nehezen vitatható tény, egyszerismind a „*békecsinálók*”, kivált a franciák!, vaskos tévedésének bizonyuló 1918/1920-as geopolitikai számítás⁶ mérgezett „*gyümölcse*” viszont a nemzeti önérzetében megsértett, megalázott, ráadásul jóvátehetetlen stratégiai hibaként akkor még egyben tartott Németország fasizálódása, a hitleri „*Harmadik Birodalom*” megszületése, a párizsi „*béke-mű*” felrúgása, majd mindaz a leírhatatlan szörnyűség, amely a „*náci fenevad*” megzabolásért az általa kirobbantott, még az elsőnél is borzalmasabb második világháború során az emberiségre zúdult máig ható következményekkel (százmillió nagyságrendű embertömeg „*globális*” pusztulása, „*Endlösung*”, holokauszt, a bolsevizmus és a sztálini diktatúra rémségeinek relativizálhatósága, a szovjet birodalom benyomulása a Monarchia szétzúzásával keletkezett geostratégiai vákuumba a „*berlini falig*”; Izrael Állam létrehozása; hidegháború; a korábbi, viszonylag előrehaladott közép- és kelet-európai nemzetté válások leállítása, a többé-kevésbé „*polgárosodott*” eliték diszkreditálása és fokozatos felmorzsolása, a Milovan Gyilas⁷ által 1957-ben először azonosított nomenklaturák térségbeli uralmi helyzete, a „*szocialista társadalomátalakító kísérlet*”, majd ennek kudarcaként a posztoszocialista/posztuszovjet régióban lezajlott ellentmondásos rendszerváltozások, s mindennek halmozott következményeként általános értékválság, ideológiai zűrzavar, s végeredményben az addig jobbára sikeresen folyó, 19. századi vétetésű, „*szerves*” társadalomtörténeti folyamatok megzavarodása és torzulása.) Mindennek konzekvenciáit levonva, geostratégiai kényszerből, pragmatikus politikai belátásból s kölcsönös államférfiúi bölcsességből kezdetét vehette a német-francia megbékélés több évtizedes folyamata, amelyet joggal illethet a történelmi jelző. Már csupán azért is, mert e nélkül az egységes, egységesülő, integrált „*Európa*”, a leendő Európai Unió eszméje, az „*alapító atyák*” minden erőfeszítése, s némely amerikai „*agytrösztök*” jóváhagyása és hatékony közreműködése ellenére hiú ábránd lehetett/maradhatott volna csupán, s nem pedig kétségbevonhatatlan entitás: a világtörténelem egyik változatlanul nagy

⁶ Lásd erről egyebek között John Maynard KEYNES: *Les conséquences économiques de la paix*– Jacques BAINVILLE: *Les Conséquences politiques de la paix*. Gallimard, Paris, 2002. A neves angol közgazdász és a nem kevésbé jelentős francia történész egyaránt közvetlenül a békekötés után, 1920-ban tette közzé nagyhatású művét, amelynek mai értelmezéséhez fontos fogódzókat kínál Édouard HUSSON: *Keynes et Bainville à la recherche de l'équilibre européen perdu* című magva előszava, uo. I-LXVIII.

⁷ *The New Class. An Analysis of the Communist System*. New York, 1957.

reményekre jogosító kísérlete, sőt, immár létező, 2004, illetve 2007 óta a térség legtöbb népét és nemzetét magába foglaló politikai kerete. Vagyis az „európai építés” sine qua non-ja, sarkköve, s legfőbb ereje mindmáig a francia-német entente („*lokomotívo*”). Elemzésünk gondolatmenete azonban menthetetlenül vakvágányra tévedne, ha átsíklana ama szerfölött kedvező körülmények számbavétele fölött, amelyek a francia-német történelmi megbékélés folyamatát jótékonyan segítették:

1.) a hitleri Németország szétzúzása és De Gaulle tábornok Franciaországának a győztes hatalmak közé emelése („*kooptálása*”) elhomályosította az 1940-es katasztrofális francia vereség hatását, vagyis a francia nemzeti önértzet jóval kevésbé sérült 1947-ben, mint a német önbecsülés 1919/1920-ban. Másként fogalmazva Párizs, jól lehet nem kevés önszuggesztíó, s voltaképpen önbecsapás árán, a gloire látszatát még sokáig, úgyszólván napjainkig megőrizhette. Közös mozzanatnak minősíthető azonban, hogy az ötvenes, hatvanas években nem csak Franciaország veszítette el gyarmatai zömét, hanem az amerikai-szovjet geostratégiai vasmarok szorításában a német nemzettudat is megtapasztalhatta a totális vereség megsemmisítő érzését, amely szintúgy a józan számvetés és a birodalmi álmokkal való végleges leszámolás irányába hatott.

2.) a (nyugat)-német politikai és szellemi elit, majd nyomában maga a 20. század első felében nagymértékben korszerűsödött, (kis)polgárosodott és civilizálódott német társadalom egésze is az 1945-ös sokkot követően, s annak eredményeként katartikus erejű önvizsgálaton és szellemi/ideológiai tisztuláson esett át: gyakorlatilag az egész addigi német történelemfejlődés kritikai vizsgálatára és részleges revíziójára kényszerült. S eme régóta várt pozitív folyamat további következményeként a mértékadó értelmiségi fórumok, egyetemek, folyóiratok, sajtóorgánumok a legutóbbi időkig – nagyon is érthetően – erősen „*balosak*” lettek, a „*vezető értelmiség*” pedig igen kritikussá, gyanakvóvá, sőt olykor hiperérzékennyé vált minden, úgymond „*nacionalista*” túlzással, kielengéssel szemben. (Itt persze ismét megcsorítással kell élnünk: a megtisztulás és a szembenézés/szembesülés a szovjet zónában 1949-ben létrehozott Német Demokratikus Köztársaság ugyancsak moszkvai típusú szocializmust építő „*dolgozóit*” nemigen érintette, s ez mindmáig súlyos tehertétele az 1990-ben Kohl kancellár által újraegyesített Bundesrepublik közéletének.)

3.) a Pax Americana, s annak kézzelfogható folyománya, a bőkezűen folyósított MARSHALL-terv (segély) mindkét nemzetgazdaságot hamar talpra állította, s az 1950-es években bekövetkező „*harmadik ipari forradalom*” több évtizeden át tartó, látványos gazdasági növekedést és folyamatos életszínvonal emelkedést biztosított mindkét országban.

4.) Mindez tovább csökkentette, gyaníthatóan el is tüntette a francia és (nyugat)német polgárosodás közötti korábbi szintkülönbséget! (Merthogy itt sajnos ismét ki kell vennünk az „*oszikat*”!) De így is minden túlzás nélkül állítható, hogy két, csaknem azonos fejlettségű, erősen „*átpolgárosodott*” civil társadalom kezdetett párbeszédet egymással. Vagyis a közös múlt keserű tanulságait higgadtan levonva egyenlő felek nyújtottak kezét egymásnak.

5.) mindennek további üdvös folyományaként (s a rendkívül nagyvonalú ösztöndíjprogramok, nyári egyetemek, szervezett ifjúsági táborok, intenzív nyelvkurzusok, cseregyerek-akciók, testvérváros-hálózatok, valamint vonzó kulturális rendezvények eredményeként) az ötvenes/hatvanas/hetvenes években – már-már valamiféle új életformaként, mindenestre szinte előírászerű generációs diavat gyanánt – több millió (!) német és francia fiatal kerülhetett közvetlen kapcsolatba egymással. Ez pedig a következő nemzedékek számára is egyfajta katalizátor lett, amely szervesen beépült a feloldozásra váró német társadalom kollektív (mély)tudatába. (Egyebek között a hatóságok nem kevesebb, mint ötvenötezer egyes-házasságot regisztráltak ebben az időszakban, s ez a legóvatosabb becsléssel is azt jelenti, hogy legalább százezer kétnyelvű s közös identitású, időközben fölcseperedett gyermek viszi tovább a megbékélés eszméjét.)

6.) további jelentős eredményeket (mondhatni mentális áttörést) hozott a mértékadó német- és francia történészek bevonásával készített, gondosan egyeztetett közös egyetemi- és középiskolai tankönyvek rendszerezése is.

7.) szándékosan nem érintettük, minthogy evidenciának tekintjük a felsorolásunkból levonható végkövetkeztetést: a német-francia megbékélés két, nemzetté válását és polgári átalakulását sikeresen befejező, fejlett civiltársadalmú, azonos történelmi idősíkban lévő, történelmi illúzióival többé-kevésbé leszámolt egyenértékű nagy nemzet történelmi léptékű átgondolt kompromisszuma, amelyet sem a nemzetfejlődési deficitnek tekinthető „klasszikus” kisebbségi kérdések,⁸ sem hierarchikus (alá- és fölérendeltségi) viszonyok, sem ezekből következő frusztráltság, dac, visszatörlási vágy nem terhel többé: egyenrangú felek távlatos kiegyezése.⁹

Már eddigi (vázlatos) okfejtésünkéből is nyilvánvalónak látszik, hogy a francia-német megbékélés kivételesen kedvező történelmi, társadalom-és társaslélektani körülmények következménye: *Sonderweg*, egyfajta történelmi kegyelmi állapot (état de grâce). De hogy „törvényszerű”, s más régiókban, illetve egészen más feltételek között is érvényes lehessen, annak egyelőre rengeteg akadály van. Most ezekből sorolnék föl néhányat, hely és idő hiányában ugyancsak jelzésszerűen:¹⁰

⁸ A francia kolonializmus felszámolása, s a tartós nyugat-európai gazdasági növekedés (német és olasz „gazdasági csoda” etc.) együttes következményeként az 1950-es évektől észak- és fekete-afrikai arab, berber, szenegáli, vietnami, valamint portugál, görög, török, kurd és egyéb vendégmunkások millióinak megjelenésével keletkezett „megélhetési kisebbségek” problematikájának vizsgálata nem tartozik tárgyunkhoz. (B-KB)

⁹ Lásd még ehhez Michel FOUCHER: *La République européenne. Entre histoires et géographies*. Éditions Belin, Paris, 1998. (magyar változat: *Európa-köztársaság. Történelmek és geográfiák között*. Eszszé [ford. Gellért Gábor]. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. Vö. BORSI-KÁLMÁN Béla: *Gondolatok Európáról – és a „francia Európáról”* (Michel FOUCHER: *La République européenne* című könyvről. IN: Uő: *Pillanatkép. Két írás a geopolitika tárgyköréből*. Nyitott könyv, Budapest, 2003. [2. jav. kiadás: 2004], 133-140.

¹⁰ Az ettől a bekezdéstől a 21. lapon olvasható *Végkövetkeztetések* című passzusig tartó rész némileg rövidítve, és alcímekkel tördelt változatát lásd BORSI-KÁLMÁN Béla: *Közép-Európa és a „magyarkérdés”*. Nagyítás, II. évfolyam, 22. szám, 2010. június 2. 19.

I. Az oly kívánatos közép- és kelet-európai (kelet- közép-európai) nemzeti megbékélések minden valószínűség szerint legsúlyosabb teherterele éppen a „magyar kérdés”, amelyet a térség népei, magukat a magyarokat is beleértve (noha természetesen más-más hőfokon, valamint magyar-román, szlovák-magyar, illetve szerb-magyar viszonylatban ellenkező előjellel) „*Trianon-szindrómaként*” tart számon és valamennyien (kivétel nélkül) valamiféle „*gordiuszi csomónak*” tekintenek, olyan sokrétű problémahalmaznak, amelyre mind ez ideig nincs (és a belátható jövőben nem is ígérkezik) minden felet (népet, nemzetet, politikai elitet) kielégítő megoldás. Egy jól irányzott titáni kardcsapással átvágni nem lehet, mert az a térség lángra lobbanását, a délszláv polgárháború (Jugoszlávia széthullása) nagyobb léptékű s még tragikusabb megismétlődését jelentené, amelyre a fennálló államjogi keretek (Európai Unió) és geostratégiai érdekek (a küszöbön álló, sőt már folyamatban lévő új amerikai-orosz geopolitikai alku etc.) következtében szerencsére még elméletileg sem lehetséges. Érzelmileg kiegyensúlyozott nemzeti megbékélés azonban nem csak azért nem származhat a jelenlegi (többé-kevésbé) politikailag stabilnak tételezett helyzetből, mert az 1918/1920-ban létrehozott, 1947-ben újrászentelt állapotok – a ma is érvényben lévő status quo – a magyar nemzettudat, önbecsülés és önszemlélet (identitás) szemszögéből változatlanul rendkívül sérelmes, sértő és frusztráló, hanem elsősorban azért, mert minden résztvevőt foglyul ejt, gúzsba köt, történelmi zsákutcába terel(t). S mivel az elmúlt kilenc évtized folyamán érzelmileg és politikailag alig vesztett robbanékonyságából, még azt is szerföltött megnehezíti, hogy értelmes (s persze minden érdekelt fél szemszögéből elfogadható) fogalmakat s elképzeléseket alkothassunk róla.

A magyarok számára továbbra is felfoghatatlan, hogy jelenlegi, vitathatatlanul hátrányos, „vesztes” helyzetük egy objektíve hibásnak bizonyult előfeltevés-sorozat végeredménye, amelynek most csupán három egymással szorosan összefüggő, egymásra épülő s egymásból következő elemére térnénk ki: 1.) sajnos minden jel arra vall, hogy – történelmi távlatból – óriási stratégiai tévedés volt azt feltételezni, hogy a török hódoltság, a senyvesztő végvári harcok, majd a pusztító felszabadító háborúk okozta hatalmas magyar emberveszteség, gazdasági visszafejlődés („*elkanyarodás*”, „*második jobbágyság*”, s mindennek további folyományaként spontán bevándorlások és szervezett telepítések, valamint a városiasodás megtorpanása, stb.) körülményei közepette Európa szívében (stratégiaileg egyik legérzékenyebb régiójában) lehetséges egy francia típusú, liberális és demokratikus, s természetesen (?) magyar dominanciájú „*mintaállam*” (Kossuth) megalkotása.

2.) utólag ugyancsak súlyos (mert jóvátehetetlen) stratégiai/taktikai hibának minősül ama tény is, hogy a modern, „*virtuális Magyarhon*” megálmodói (a reformkor nagy magyar politikusnemzedéke) nemigen számolt azzal, hogy a „*magyar tero*” megvalósítása (helyesebben: már annak 1848/49-es megkísérlése!) a hajdani („*szentistváni*”) Magyarország területén élő (s a főntebb említett történelmi, telepítéspolitikai és demográfiai fejlemények folyományaként az országlakosok mintegy felét kitevő) többi nép („*nemzetiség*”) elitjeinek önérze-

tét, önbecsülését és elemi igazságérzetét sérti, s úgyszólván „zsigeri” ellenállását, önpusztításig elmenő dacreakcióját váltja ki.¹¹ Ez a kortársak gondolatvilágában „nemzetiségi kérdés” gyanánt szereplő feladvány nem csupán az 1848/49-es magyar szabadságharc versus polgárháború leverésének egyik fő oka, majd a dualizmuskori közéleti viták politikai terepe (s manipulációra fokozottan alkalmas tárháza, s mint ilyen lassan ható mérge), továbbá 1918/1920-ban a történelmi („integer”) Magyarország felrobbantásának gyutacsa lett, hanem egyzersmind szétdarabolásának is kézenfekvő „magyarázatává” (magyar szemmel: ürügyévé) s mindenképpen „rendező elvévé” vált. És, ami még ennél is súlyosabb, a párizsi „békecsinálók” által vitathatatlanak (cáfolhatatlannak) érzékelt magyar (történelmi) felelősség tétele – kimondva, kimondatlanul – utóbb az „utódállamok” népei történetírásainak (következésképpen formálódó önképének, nemzettudatának) konstans elemévé, mondhatni dogmájává nőtte ki magát, gyakorlatilag máig ható érvénnyel. Ami magyar „megközelítésben” a bűnbakképzés, a cserbenhagyás, hátba döfés és „árulás”, egyszóval az égbekiáltó igazságtalanság szinonimája. Napjainkban is!

3.) Amit ez idáig rögzítettem nem új. Bibó István „klasszikus” 1946–1948-as tanulmányainak¹² megjelenése óta magára valamit is adó magyar történésznek, politológusnak, írástudónak egy ilyesfajta gondolatmenet penzum, mérce és origó. Másfelől több könyvtárryira is rúg már talán a magyar fátum mibenlétét taglaló opusok tömkelege. Van azonban a „Trianon-tünetcsoporthoz” egy olyan eleme (aspektusa), amelyet – természeténél (jellegénél) fogva – talán éppen mi, mai magyarok értünk a legkevésbé. Brutális szókimondással (s persze újfent szándékos tömörítéssel) ez az a közös töről fakadó tény (faktum), hogy nem csupán minket nem becsülnek, és nem is szeretnek (a lengyelek kivételével) közelebbi és távolabbi szomszédaink, hanem többnyire mi magunk is igen rossz véleménnyel vagyunk egymásról, sőt voltaképpen ösztönösen nem szívleljük magyar anyanyelvű felebarátainkat. Pontosabban azt a képmást utasítjuk el, tartjuk ellenszenvesnek (olykor visszataszítóknak), amelyet a másokban (a másik magyarban, annak szemében) látunk visszatükröződni. Vagyis önmagunknak sem valljuk be, hogy saját magunkat sem szeretjük, önnön képünket (identitásunkat) utasítjuk el, nemegyszer már-már gyűlöljük is. A másokban – magunkat! S csupán nagyon kevesekben dereng, hogy azért „alakult” ez így, mert modern nemzetté válásunk versus polgári átalakulásunk finoman szólva is deficites: túl messzire került egymástól a magyar reformkor vezéralakjai által kijelölt (áhított) magasztos cél és a mai siralmasnak érzékelt nyers való(ság)...

¹¹ Ennek szerb változatát (kivált Kossuth és Djordje Stratimirovics hírhedtté vált baljós párbeszédének elemzését) lásd Sava BABIC: *Madarska civilizacija*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2009. Vö: MAJLÁTH Ronald: *Nagyságok. A magyar civilizációról szerbül, cirill betűkkel*. Magyar Nemzet [Magazin], 2010. július 3. 35.

¹² *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* [1946]; *Eltorzult magyar alkat, zsákcitás magyar történelem* [1948]; In UÖ: *Összegyűjtött munkái*. Sajtó alá rendezte KEMÉNY István és SÁRKÓZI Mátyás. EPMSZ, Bern, 1981. I. köt. 202-251. 255-286. illetve *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* [1948], uo. II. köt. 391-304.

(További, itt nem tárgyalható mozzanat a magyar történelmi felelősség, pontosabban felelősségáthárítás/bűnbakképzés mechanizmusa s a jelenlegi magyarországi értelmiségi belharcokban, „szekértáborosdiban” megnyilvánuló távoli következménye.)¹³ S hogy miért van (helyesebben lett) ez így? Erre a kérdésre (fölvetésre, állításra) nem csupán azért kell valamiféle választ találnunk, mert ennek a helyzetnek (állapotnak) mi magunk vagyunk a legfőbb kárvalottjai, hanem azért, mert ezáltal igen sok kínzó dilemmánkra, megoldatlanságunkra fény derülne: a) Arra például, hogy a magyar történeti (s köznapi) vélekedés ellenére a fennen hangoztatott (s a honfiúi kebleket joggal dagasztó) magyar polgári átalakulás a kíváncsnál és közismertnél sokkal több, a régi nemesi világhoz kapcsolható elemet (rendies beidegződést, kasztszerű kategorizáló, hierarchikusan „szortírozó” hajlamot, „keleti tunyaságot”, dölyföt, empátiahányt etc.) „épített” észrevétlenül (s számunkra magától értetődően, ám szomszédainknak szembeszökően) magába, mint azt bárki közülünk gondolná;¹⁴ nemigen szeretünk szembenézni vele, hogy történelmi távlatból a magyar polgárosodás nem egyéb, mint a hungáriai nemesedés folytat(ód)ása, annak – a társadalmi emelkedésnek, „kiválásnak” – egy másik, soron következő foka, akárcsak annak idején Frankhonban. Csakhogy míg ott több (legalább két) évszázad állt rendelkezésre a kétféle értékvilág, szokásrendszer, viselkedésmód arányos és viszonylag harmonikus elkeveredésére, egymásba való „organikus” feloldódására,¹⁵ addig a magyar fejlődésben – egyébként mindmáig – erre soha nem volt (nem adatott meg) „hasznos idő”. Az 1867-es kiegyezéstől az I. világháború kitöréséig eltelt (és kollektív emlékezetünkben sokatmondóan „boldog békeidők” elnevezéssel rögzült) négy évtized semmiképpen sem tekinthető annak, legdinamikusabb, s valóban biztatónak tetsző és jelentős eredményeket is hozó szakasza – 1880 és 1910 között – még kevésbé. Sőt, miként a múlt századi magyar historiográfia egyik (Szekfű Gyula árnyékában méltatlanul háttérbe szorult) nagy alakja egyik fontos tanulmányában¹⁶ kimutatta: a sajátos (magyar)honi viszonyok közepette, bár a rendies és „polgárisodó” világ jótékony elegyedése ígéretesen elkezdődött, nálunk a 18.–19. század fordulójáig inkább az ellenkezője következett be: jobbra a különféle polgári érdekű rétegek elnemesedése zajlott le, s a nagyobb tévedés veszélye nélkül megkockáztatható, hogy a kényszeres (s mindenható) presztízshierarchiában mindvégig (tehát 1848/49, majd 1867, sőt még 1920 után is) megmaradt a nemesi vétetésű (a századforduló táján már többnyire dzsentriessé torzuló) viselkedés- és magatar-

¹³ Lásd erről bővebben BORSI-KÁLMÁN Béla: *Nacionalizmus és magyar értelmiség 1989–1997 között avagy a „népi(es)-urbánus vita – mai olvasatban*. IN: UÓ: *Polgárosodott nemes avagy (meg)nemesedett polgár. Írások a „nemesi polgárisodás” témaköréből*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2002. 182–222.

¹⁴ Lásd ehhez TÓTH Zoltán megkerülhetetlen, *A rendi norma és a „keresztény polgárisodás”. Társadalomtörténeti esszé* című elemzését. Századvég, 1991/2–3. 75–131.

¹⁵ Lásd ehhez ismételtén Eliasnak a z első jegyzetben hivatkozott munkáit.

¹⁶ Vö. MÁLYUSZ Elemér: *A magyarországi polgárság a francia forradalom korában*. A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. Első évfolyam, 225–282.

tásmódok akár napjainkig tovább örökíthető identitásképző primátusa.¹⁷ Ennél is problematikusabb, hogy maga a folyamat – nevezzük Kemény Zsigmond és Szemere Bertalan nyomán „*nemesi polgárisulásnak/polgárisodásnak*” – sok évszázados (mélyen rögzült) előzményekre (szociológiai és társaslélektani törvényszerűségekre, íratlan szabályokra) támaszkodva a Kárpát-Duna térség egészére, más szóval a történelmi Magyarország területére volt méretezve, és, bárki bármit gondol is ma róla, minden itt élő nép, minden egyes fölemelkedni, civilizálódni, „*polgárisulni*” igyekvő rétegére (és főként tehetséges, ambiciózus „*ki-törni*” vágyó egyedére) érvényes volt! Ráadásul, ismét az elmúlt évtizedekben rögzült kliséknek szögesen ellentmondva, etnikai kritériuma, mozzanata egyáltalán nem volt. Annál több társadalomtörténeti és szociálpszichológiai meghatározottsága, ballasztja és napjainkban avíttnak, netán ellenszenvesnek minősíthető beidegződése. Mégsem oly mértékben azonban, hogy sokáig (lényegében 1848/49-ig) ne lett volna összeegyeztethető az „*ezeréves ország*” valamennyi lakosában ott rejlő – a historikusok által hungarus tudatnak is nevezett – „*honszeretet*” érzésével... Rövidre zárva úgy is mondhatnánk: a legfőbb „*baj*” éppen az volt vele, hogy amikor végre, az 1820-as évektől ez a nemesedési/polgárosodási folyamat ígéretesen új lendületet vett, s legkülönbélebb etnikumú (korabeli, ma már félreérthető szóval: „*fajú*”) résztvevői/elemei – a mi ükanyaink és szepapáink – az egységes és oszthatatlan hungáriai nemesség (una et eademque nobilitas) tagjai lévén a francia példa nyomán magukat (modern) magyar nemzetté készültek nyilvánítani, a paradigmaváltás a honi viszonyok között nem sikerült, mert nem is sikerülhetett! Bármennyire is fájó ez nekünk, higgadtan tudomásul kell(ene) végre vennünk: 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc – döntően a magyarországi (hungarus) társadalom már többször említett alulfejlettsége, etnikai viszonyainak tarkasága, a városlakó burzsoázia csökevényes volta, s leginkább épp amiatt, hogy – ismételjük – a mégis nekilódult „*polgárisodásban*” túltengett a rendies (nemesi) értékvilág! – jobbra csupán politikailag (a vágyak, célkitűzések és az illúziók szintjén) s talán eszmetörténetileg vethető egybe a mintával: az 1789-es (nagy) francia forradalommal! És fatális módon mást jelent „*idegen ajkú*” hajdani „*polgártársaink*” utódainak – mai szomszédainknak, mint nekünk! Mert ami francia földön többé-kevésbé „*normálisnak*” és „*természetesnek*” hatott (hiszen az érték- és mentalitáskeveredés, az „*elnemesedett*” francia polgárság emancipációs jogigénye, utóbb önmaga államnemzetté nyilvánítása, bár ott sem súrlódásmentesen, mégis nagyjában egészében végbement!) Magyarországon sokszorosán kérdésessé, vitathatóvá, mai önszemléletünk, identitásunk sarkalatos pontjává – és szomszéd népekhez fűződő viszonyunk megkerülhetetlen alapproblémájává vált. És vice versa! Ilyen körülmények között a paradigmaváltás megkísérlése

¹⁷ Vö. BORSI-KÁLMÁN Béla: *Tények és gondolatok a 19-20 századi magyar társadalomfejlődés néhány jellegzetességéről.* IN: Háda Béla-Ligeti Dávid-Ádám-Majoros István-Maruzsa Zoltán-Merényi Krisztina-Petneházi Margit (szerk.): *Eszmé, forradalmak, háborúk Vadász Sándor 80 éves.* ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010. 59-71.

legalább annyi gondot, törésvonalat okozott, új frontot, lövészárkot nyitott, mint amennyi haszonnal, „közjóval” járt... Most ezek közül vegyünk szemügyre néhányat:

1.) másfél évszázados sulykolás (önszuggesztió) után (és következtében) ki gondol manapság komolyan azzal, hogy történelmünk legdicsőségeiből negyedszázada során köznemesek, jobb esetben a vármegyei *bene possessionati* nemességhez idomuló honoráciorok (néha egyenesen arisztokraták) írták magvas értekezéseiket, lelkesítő programcikkeiket, szónokoltak a reformországgyűléseken az eredendően feudális, elmaradott ország (a hon) elengedhetetlen korszerűsítése, gazdaságának, társadalomszerkezetének kívánatos reformja, viszonyainak, közéletének demokratizálása, egyszerűen a polgári átalakulása/átalakítása előmozdítása érdekében.¹⁸ Fölfogták-e legjobbjaink, hogy ez mekkora (ön)ellentmondás? Mondhatni: fából vaskarika? Ám honmentő, önzetlennek és magasztosnak érzett, s valóban fölemelő munkájukat nemzeti nagyjaink oly lendülettel, lenyűgöző elhivatottsággal és meggyőző erővel végezték, hogy még ma is csupán félve tehetjük föl a kérdést: vajon, modern, nyugat-európai (francia) értelemben mennyire voltak/lehettek valóságosan citoyen-polgárok? Nem arról van-e inkább szó, hogy a „*korszellem és korkívánatok*” együttes hatására s önnön nagyszerűségük bűvöletében elhitték és másokkal is elhitették, elég kijelenteni (deklarálni) és sokszor elismételni(sulykolni), hogy az 1848-as kétségbevonhatatlanul előremutató (progresszív) „*áprilisi törvények*”, majd a szabadságharc vitathatatlanul heroikus honvédő diadalsorozata nem csupán az országlakosok egyetemét kovácsolta érzelmileg modern magyar nemzetté, hanem – mintegy varázsütésre – Hungária valamennyi népének fiait és leányait is egységesen egyenjogú polgárrá változtatta! Alkotmányosan, törvénykezési szempontból igen, szokásjogilag, mentálisan s magatartásilag azonban aligha! Merthogy társadalom- és mentalitástörténeti szempontból ezt nem lehet elégszer elismételni, objektíve mást – alacsonyabb (kezdetlegesebb) fejlettségi nívót, tagolatlanabb viszonyokat, archaikusabb mentális szerkezeteket, gondolkodásmódot – képez le, jelenít meg, mint a modell maga, Franciaországban! Úgy is fogalmazhatnók: nincs vele azonos idősíkban! S bár kronológiailag a különbség mintegy hat évtized¹⁹ csupán, a valóságban a fáziskésés jóval tetemesebb: épp azzal az intervallummal volna mérhető, amely – a nemesi és

¹⁸ Arra, hogy alighanem mindnyájan érzékcsalódás (és persze némi fogalomzavar) áldozatai vagyunk jelzés értékű egy nyugat-németországi magyar-német történészkonferencián lezajlott epizód, amely épp Diószegi István professzorral esett meg, akinek – egy beszámolóból idézünk – „referátuma után [...] amely a magyar polgári államrend múlt századi kialakulásával foglalkozott, német részről fölmerült a kérdés, hogyan lehetett szó polgári államrendről egy [olyan] országban, amelynek nincs érdemleges polgári rétege?” Lásd HELLENBART Gyula: *Az ingatag liberálisok. Német-magyar történész-kollokvium Hamburgban*. Profil. Folyóirat a Németországi Szövetségi Köztársaságból, XI. évfolyam, 1986/2. 34-35. (az idézett passzus a 35. oldalon)

¹⁹ Vö. SZALAY László szavaival: „*En a negyedik rendről szólók, de azon negyedik rendről mely még csak létesülöben van ... s megvallom őszintén, hogy 1789. között Franciaországban, s 1843. között nálunk, nagy hasonlatosságot találók.*” Idézi Dr. ANTALFFY György: *Szalay László, a reformkor politikai-jogi gondolkodója*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983. 99. (az én kiemelésem! – B-KB.)

polgári értékrend összeilleszthetősége formájában – oly bántóan hiányzik a magyar történelem- és társadalomfejlődésből. Megint csupán jelezzük: az idősíkok keveredése, eltolódása az egyik fő oka az 1848 őszen kirobbant magyarországi polgárháborúnak is, hiszen másjók (akkori) honfitársaink modern nemzetfejlődése nem csupán a francia mintához képest „megkésített”, nem volt – és sok tekintetben ma sincs! – szinkronban a magyaréval sem! (Ha ezt az önhibánkon kívül „kialakult” alaphelyzetet nem értjük meg mindahányan, hiú ábránd marad „nemzeti megbékélésről” akárcsak álmodozni is...)

2.) klasszikus nyugat-európai (francia) mércével mérhető öntudatos, vállalkozó szellemű citoyen-polgárság helyett így csupán az úriember különféle típusainak laza és erősen rétegzett halmaza jegecesedhetett ki 1910-ig a régi Magyarországon: a hivatását komolyan vevő, magasan képzett „beamterektől”, a kényszerből tömegesen hivatalt vállaló dzsentrin át a tisztas kispolgárok, vállalkozók, iparosok és „európai” szintű szakmunkások ugyancsak rohamosan „polgárisodó” szegmenséig; amelyeket (és akiket) – akkor még – a valóban lendületes gazdasági fejlődés és civilizatórikus haladás keltette általános optimizmuson túl a minden nation building (a bibói és illyési „közös vállalkozás”) éthosza kötött össze, fűzött magabízó, öntudatos közösséggé. S még valami: a „magyar tero”²⁰ sikerességébe – a Kárpát-Duna-térség integrálásának liberális magyar kísérletébe (durvábban: a magyar nemzethez való tartozás rentabilitásába) helyezett bizalom és remény. Ami (s ezt sem lehet elégszer sulykolni) azon az 1920-ban illúzióknak bizonyult hiedelmen alapult, hogy itt, Európa közepén, szerfölött kockázatos és ingatag geostratégiai feltételek között lehetséges egy francia mintájú, de annál is demokratikusabb, szabadelvű magyar ország megteremtése. S ezzel párhuzamosan (a fennkölt elképzelést mintegy társadalomtörténetileg is megalapozva) – a „nemesi polgárisodás” folyamatát végigfuttatva – egy erős magyar polgári (s nem „úri”) középosztály kialakulása.²¹

3.) a közép-kelet-európai nemzeti megbékélések kilátásait nem segíti, hogy – mint főntebb már érintettük – az 1920-as „nemzeti átrendeződés” eredményeképpen (mintegy annak „járulékos elemeként”) az „utódállamok” nem csupán százezres (millió) nagyságrendű magyar etnikumú és tudatú népességet, hanem ezt a félig nemes, félig (vagy csupán feliben-harmadában) polgár társadalomfejlődési sémát is megörökölték, amely – objektív törvényszerűségei okán – nem csupán a „többségi (uralkodó) nemzetből” egy tollvonással „nemzeti kisebb-

²⁰ Alesandru Papiu Ilarianu (1927–1877) erdélyi származású román politikai tanácsadó kifejezése a lényegében a magyar nemzetépítő törekvések megtorpedozása céljából 1860-ban készített, és az Egyesült Fejedelemségek (a leendő Románia) uralkodójához – Alexandru Ioan Cuzahoz – 1860 januárjában intézett (s az év nyarán át is nyújtott) memorandumában, amely a román geostratégiai gondolkodás egyik első alapvetésének tekinthető. Lásd erről bővebben BORSI-KÁLMÁN Béla: *Töredékes látlet az erdélyi románság sérelmeinek társadalomtörténeti (lélektani) gyökereiről.* IN: UÓ: *A békétlenség stádiumai. Fejezetek a magyar–román kapcsolatok történetéből.* Osiris Kiadó, Budapest, 1999. Pro Minoritate könyvek, 179–192. Vö. KÖPECZI Béla: *Nemzetképzés és a XIX. századi román irodalom magyarságképe.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995. 129–130.

²¹ Lásd minderről bővebben BORSI-KÁLMÁN Béla: *Öt nemzedék, és ami előtte következik... A temesvári Levente-pör 1919–1920.* Noran Kiadó, Budapest, 2006.

séggé” – s jövőendő másodrendű állampolgárrá – minősített (lefokozott) magyarokra, hanem (a „közvélekedéssel” újfent szembe menve) a bánsági, partiumi, máramarosi és erdélyi románokra, a vajdasági szerbekre és (talán legmarkánsabban) a szlovákokra is érvényes! Azzal a persze egyáltalán nem elhanyagolható különbséggel, hogy – a vadonatúj nemzetépítése perspektívák növekedése, illetve a magyarsághoz tartozás rentabilitásnak megcsappanása együttes hatására – immár román, szerb, és szlovák identitással élnek meg, pontosabban folytatják – voltaképpen ugyanazt! Ugyanolyan típusú „úriemberek”, mint hajdani, magukat jobbára már, legalábbis többé-kevésbé a magyarsághoz tartozónak érző, a spontán magyarosodásban 1910-ig meglehetősen előrehaladt, életüket városi és kisvárosi környezetben lemorzsoló elődeik.²² S fogalmuk sem igen lehet róla, hogy a kollektív tudatukban „magyarként” rögzült uralmi viszonyok képében (amelyet a változatlanul erős „nemzetállami logika” életben tart, nemegyszer „rá is erősít” és kizárólag ránk, mai magyarokra vonatkoztat!) tulajdonképpen ők is önnön, nem tisztázott (kiforróban lévő) identitásukkal, önonozottságukkal kerülnek ellentmondásba...

Ez „alaphelyzet”, mint már utaltunk rá, egyaránt érvényes a magyar-román, szerb-magyar és (leginkább) a szlovák-magyar viszonyra. Persze más-más mértékben és arányban, valamint hőfokon, minthogy mindhárom szomszédunk nemzetépítése (nemzettudata) egymástól (és a miénktől) eltérő fázisban (idősíkban) lévén soron lévőknek ítélt feladatai, valamint érdekérvényesítési lehetőségei is különböznek – akár jelentős nagyságrendben is.

A legfontosabb két dologban azonban megegyeznek: ad 1) változatlanul ugyanaz a nemzetállami észjárás és nemzetépítési végcél mozgatja őket; ad 2) a viszonyítási pont (a legyűrendő történelmi rivális) továbbra is a nemesi típusú magyar társadalomfejlődés és Magyarország.

Véggövetkeztetések

1.) A közép-kelet-európai társadalmak (és nemzetépítési törekvések) túlságosan össze vannak fonódva, jórészt egymásra épülnek (jó néhány vonatkozásban egymásból is következnek), valamint sem egymással, sem a sablonként másolt francia modellel nincsenek szinkronban. Emiatt nem közel azonos fejlettségű partnerek kiegyensúlyozott együttműködéséről, hanem történelmi riválisok változatlanul éles versengéséről van szó.

2.) A nemesi és polgári minták, beidegződések amaz organikus és harmonikus elegye (Norbert Elias), amely a 18.–19. századi francia burzsoázia mértékadó jellegét Európa-szerte biztosította, térségünkben sehol sem valósult meg – egyedül a (nyugat)német polgárosodásnak sikerült kivételesen kedvező kö-

²² Lásd erről SZVATKÓ Pál: *Indogermán magyarok* című nagyhatású esszéjét. IN: Uő: *A változás élménye. Válogatott írások*. Válogatta, szerkesztette, a szöveget gondozta, jegyzetekkel ellátta, valamint a bevezetőt írta FILEP Tamás Gusztáv és G. KOVÁCS László. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1994. 56-80.

rülmények között az 1960-as/70-es évek fordulójáig ledolgoznia több évtizedes hátrányát; ennél fogva a polgári átalakulással, elengedhetetlen reformokkal egybekötött szlovák, magyar, román és szerb nemzetté válás (nemzetépítés) csupán két mozzanata nevezhető közösnek, legalábbis hasonlóknak: a) par excellence polgári jellege valamennyinek csökevényes; b) következésképpen önképe, identitása, „*nemzetalkata*” (bár nem azonos mértékben) bizonytalan – még nem állapodott meg, alakulóban, formálódóban, kijegecesedőben van.

3.) A közép-kelet-európai térség integrálását többé-kevésbé (bár csupán ideiglenesen) megoldó korábbi államalakulatok (Habsburg Birodalom, Osztrák-Magyar Monarchia versus történelmi Magyarország) 1918/1920-as felszámolása/megszüntetése és felosztása minden itteni nép történelmének „*nemzeti látószögét*”²³ (Szűcs Jenő) felnagyította (abszolutizálta, kizárólagossá és intoleránssá tette), s ez, paradox módon, a közös múlt megértésének legfőbb akadályává vált, nem közelítette, inkább (el)távolította az egymásra utalt, összefonódott történelmű itteni népeket és nemzeteket.

4.) A szovjet (bolsevik) típusú „*szocialista építés*”, s nyomában az „*osztályharc*” formájában mindenütt megvalósuló elitváltás, a pártnémenklatúra köré szerveződő pszeudo-polgárság dominanciája és utópikus ideológiája egyik országban sem kedvezett a történelmi megbékélésekhez elengedhetetlenül szükséges vitáknak, szellemi tisztázódásnak. (Egyebek között ezért is maradt el a holokauszt érzelmi/tudati feldolgozása, s az ezt követő katarzis.)

5.) Geopolitikai és ideologikus okokból a „*szocialista (béke) tábor*” (természetesen a Kreml nyomására) elutasította a MARSHALL-tervet, következésképpen annak jótéteményeiből sem részesült; a térségben emiatt sehol sem került sor olyan tartós – s a korábban szembenálló társadalmakat egymáshoz közelítő – gazdasági felvirágzásra, mint Nyugat-Európában.

6.) A civiltársadalmak kezdetlegessége (sőt a meglévő kezdemények „*burzsoá csökevény*” gyanánt való megbélyegzése, illetve tudatos szétzúzása), bármi féle állampolgári kezdeményezés kontrollja, illetve megakadályozása nem tette lehetővé a szóban forgó országok lakosságának közeledést, s legjobb esetben is konzerválta, „*jegelte*” a korábbi ellentéteket.

7.) Központi utasításra ugyan az 1970-es évektől léteztek ugyan ún. „*történelész vegyesbizottságok*”, a közös történelmi tankönyvek megszerkesztése azonban egyelőre a koncepció kialakításának fázisában rekedt.

8.) Mindhárom országban – az 1920-as „*nemzeti átrendeződés*” legnagyobb veszteseként – jelentős számú magyar kisebbség él, amelynek már pusztá létezése is gátja a szomszédi nemzetépítéseknek – és súlyos tehertétele a mindenkori magyar-román, szerb-magyar, valamint szlovák-magyar államközi kapcsolatoknak.

9.) A felsorolt okok következtében az oly kívánatos nemzeti megbékélés legfőbb akadályá tehát maga a közös múlt komplexitása, s ennek folytán a nemze-

²³ Vö. SZÜCS Jenő: *A nemzet historikuma és a történet szemlélet nemzeti látószöge. Hozzászólás egy vitához.* IN: Uő: *Nemzet és történelem. Tanulmányok.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1974.

ti azonosságtudatoknak, egymásra vetített önképeknek éppen azok összeszövődöttségéből, (interdependenciájából) eredeztethető zavarodottsága, tisztázatlansága. Vagyis, végső soron maga a közös történelem.

A cím és az elmondottak alapján az a konklúzió adódik, hogy a franciánémet megbékélés valóban lehet ugyan rendkívül pozitív politikai üzenet (message), elérendő végcél, történelmileg azonban nem több üdvös törekvésnél – pragmatikus (napi politikai) lépésekre, intézkedésekre egyelőre (s valószínűleg még nagyon sokáig) nem alkalmas. Ahogy a konferencia egyik előadója fogalmazott: „nem utánozható (másolható) ugyan, ám példának lehet – és kell is – tekinteni.”²⁴

²⁴ Vö. Michael WERNER (EHESS, Paris): *Les limites de l'exemple franco-allemande*. (Conférence tenue le 19 novembre 2009, à l'Institut Français de Budapest).